

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XX

2022/1-2

OBSAH:

Studie

Soubor raně středověkých předmětů z Hostýnských vrchů Fojtík Adam, Popelka Miroslav, Slaná Andrea	6
Hraběcí rod Bukůvků z Bukůvky ve Valašském Meziříčí na přelomu 19. a 20. století Pavel Lasztovicza	22
Nebeklíče a Štěpné zahrady z fondů Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně Veronika Balajková	48
Porodní báby z Podradhoště: vliv působení zkoušených porodních bab na mateřskou a kojeneckou úmrtnost na území bývalého rožnovského soudního okresu od konce 18. století do 30. let 20. století na příkladu Horní Bečvy Sabina Máchová	72
Berní úřad ve Valašských Kloboukách v letech 1850–1914 Petr Odehnal	98
Kamenosochařský závod Františka Zbořila ve Starém Městě u Uherského Hradiště Aleš Nařák	138

Musealia

Masky, kostýmy, maškary. Maskované občůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech. Výstava v Muzeu luhačovického Zálesí 7. 10. 2021 – 18. 9. 2022 Blanka Petráková	166
Orlickoústecký malovaný betlém rodiny Kadlečkovy Alena Prudká	170
Orientační závody pro zdravotně postižené Dušan Hráý	178

Personalia a miscelanea

Gratulace PhDr. Věře Kovářů, první etnografce zlínského muzea Alena Prudká	188
Soupis desátků ve farnosti vizovické z roku 1658 Milan Krajča	194
Soubor dvou roubených objektů čp. 18 a čp. 19 v prostoru tvrzíště ve Slavkově pod Hostýnem. Snahy o záchranu. Zdeněk Krajcar	200

Recenze

KOŠTUŘÍKOVÁ, Jana. Příběh vizovického pečiva. Vydání první. Vizovice: město Vizovice ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvkovou organizací, 2022. 179 stran. Milada Fohlerová	212
--	-----

Orientační závody pro zdravotně postižené

Dušan Hradý

Úvod

Sport pro zdravotně postižené je třeba definovat jako sportovní disciplíny, kterých se účastní závodníci s lékařsky ověřeným zdravotním postižením. Nejčastěji si orientační závody zdravotně postižených spojujeme s orientačními závody vozíčkářů. Orientační závody vycházejí z principů orientačního běhu a především pak lyžařského OB. Lyžařský OB je podobný orientačním závodům vozíčkářů zejména tím, že sportovci používají hlavně ruce v pohybu vpřed. Většina soutěží je přístupná handicapovaným i lidem bez handicapu.

Průběh závodů

Orientační závod vozíčkářů je druh OB, při kterém závodník na vozíku musí absolvovat předepsanou trať v co nejkratším čase. Trať je vyznačena v mapě daného prostoru kontrolami, které jsou propojeny přímými spojnicemi, a závodník musí tyto kontroly projet v předepsaném pořadí. Závod probíhá obvykle na sprintové mapě pro orientační běh, přičemž každé kontrole vyznačené v mapě kolečkem (respektive jeho přesným středem) odpovídá v terénu shluk lampionů a jedno rozhodovací stanoviště. Přesná poloha rozhodovacího stanoviště není na mapě zakreslena. Pro určení správné odpovědi je důležité dobře rozpoznat, kde leží střed kolečka, a také správně interpretovat popis kontroly, který přesně určuje polohu správného lampionu.

Na startu dostává závodník mapu s vyznačenou trasou (podobně jako v normálním, „pěším“ orientačním běhu), papír s obrázkovým popisem kontrol používaným mezinárodně v orientačním sportu a průkazku, kam pomocí kleští pro OB vyznačuje správné odpovědi. Průkazka má dvě identické části, označení kleštěmi se tak prorazí i na druhou stranu, která je později po závodě vrácena závodníkovi. V posledních letech se začínají prosazovat moderní způsoby záznamu odpovědi respektive měření času. Na klasické trati se používá systém Sportident. Závodník má u sebe digitální čip a označuje odpověď ve speciální krabičce. V roce 2022 dostal dočasnou homologaci IOF a na WRE závodech po celé Evropě se začal používat nový český systém **ToePunch**. Na časových kontrolách rozhodčí na velkých závodech od roku 2016 používají českou mobilní aplikaci **ANT**, kde snadno zaznamenávají odpovědi i čas závodníka a zároveň se tyto údaje mohou rovnou odesílat na web. Všichni soutěžící musí zastavit na stezce, aby určili správnou kontrolu. Na každém kontrolním stanovišti závodník v terénu vidí jeden až šest lampionů. Při pohledu z tzv. rozhodovacího stanoviště jim odpovídají postupně zleva doprava písmena A až F. Závodník musí pomocí mapy a buzoly poznat, který z nich přesně odpovídá kontrole zakreslené v mapě a popsané popisem kontroly. Písmeno, které náleží zvolenému lampionu, závodník označí jako odpověď.

Kontrolní stanoviště jsou v terénu označena trojbokým hrotem z červené a bílé barvy. Kontrola je označena kódem, aby se závodník mohl před proštípnutím průkazu přesvědčit, zda je na správné kontrole. Trasu od kontroly ke kontrole si každý závodník volí podle svých schopností sám. V místech obtížných nebo pro vozíčkáře nesjízdných jsou na trati pomocníci, kteří závodníkům pomohou na terénních nerovnostech. Pomocníci taky mohou za soutěžícího podle jeho pokynů označit kartu na kontrolách, ale nesmí napomáhat při řešení problémů s orientací. Závodníkům může být poskytnuta lékařská pomoc.

Objekt kontroly se umísťuje například na roh plotu a budovu. Délka tratě se pohybuje v rozmezí 2–5 km (podle kategorií). Odpadá zde vliv fyzické kondice a naopak je posílena potřeba kvalitní orientace s mapou, což umožňuje i lidem s omezenou hybností rovnoprávně soutěžit. Toto dává neobvyklou možnost, aby muži i ženy závodili ve stejné kategorii.

Závodník musí z mapy rozpoznat, který z lampionů odpovídá popisu kontroly. Nesmí ovšem vstupovat do terénu a zůstává pouze na cestě. Odtud pochází mezinárodní název „trail-o“ (**trail = stezka**). Trail-O je základní název, který byl přijatý IOF pro disciplínu určenou osobám zdravotně postiženým, handicapovaným a invalidním. Trail-O je orientační disciplína zaměřená na čtení a správnou interpretaci mapy. Je nejmladším odvětvím orientačních sportů. V severských zemích kde má tato disciplína dlouholetou tradici se používá název „**pre-o**“, tedy „**přesná**“ orientace.

Při normálním závodě v Trail-O se při určování lampionu smí závodník pohybovat, může odejít z rozhodovacího stanoviště, ale nesmí opustit povolené cesty (chodníky, pěšiny). Pro řešení přitom používá stejné orientační metody jako pěší závodník – identifikaci objektů, odhad vzdálenosti, sledování vrstevnic, záměrných linií atd. V elitních kategoriích je přípustná i možnost, že nemusí být správně žádný lampion (odpověď Z, zero). Celkový čas, který je potřeba k projití tratě, není podstatný, i když může být dán časový limit. Jestliže se překročí, znamená to udělení trestných bodů. Vítězem závodu je ten, který dosáhl nejvyšší počet správně označených kontrol.

V trailovém orientačním běhu existují dva individuální závody: PreO, TempO a týmový závod neboli štafeta. V PreO musíte identifikovat řadu ovládacích prvků na trati, kde je vaším jediným omezením zůstat na povolené cestě a nevyužít více času, než je stanovený maximální čas. V TempO sedíte na židli a odtud musíte řešit úkoly v co nejkratším čase, takže musíte rychle přemýšlet a určit správnou kontrolu. Většina soutěží je otevřena všem, na nejvyšší úrovni se obvykle vyhlašují handicapovaní zvlášť v tzv. kategorii „Paralympic“ (na rozdíl od kategorie bez omezení, která se nazývá „Open“). Třída Open je otevřená pro všechny a třída Para je pro sportovce s funkčním znevýhodněním v důsledku trvalého postižení pohyblivostí.

Obr. 1: Medaile – MČR v orientačním závodě vozíčkářů Opava 2005. Fotoarchiv COH.

Vybavení závodníků

Závodníci mají povolený mechanický i elektrický vozík, berle i asistenci při pohybu. Jako navigační pomůcky je možné použít pouze klasickou buzolu, upevněnou k oděvu, a lupu.

Mapu obdrží závodník jednu minutu před startem se zakreslenou tratí. Používá se běžná typicky sprintová mapa s kolečky vyznačujícími místa kontrol. Rozdílem je to, že se používají mapy od měřítka 1 : 2 000 až do 1 : 10 000. Dalším pomocníkem je **mapník** jako při lyžařském orientačním běhu. Je to tenká průhledná folie, do které se zasune mapa, aby byla chráněna před vodou. Folie je umístěna na podložce, která je upevněna řemenem kolem hrudi závodníka nebo ke konstrukci vozíku.

Kontrolní stanoviště (kontroly) musí svým umístěním odpovídat zákresu v mapě. Střed kroužku v mapě určuje přesné postavení kontrolního stojanu ve tvaru T. Na stojanu je zavěšen trojboký hranol ve tvaru lampionu, jehož pole tvoří oranžová (červená) a bílá plocha rozdělená úhlopříčně. Na stojanu jsou připevněny kleštičky, kterými si závodník označí do startovního průkazu průchod kontrolou nebo v současné době pomocí digitálního čipu. Kontroly jsou umístěny tak, aby na ně mohli vozíčkáři dosáhnout, a musí být viditelné z pozice sedícího (např. roh budovy, strom, keř, lavička, lampa). Počet kontrol se pohybuje mezi pěti až dvaceti. Jejich skutečný počet určí stavitel tratě. Za každé nesprávné označení kontroly nebo za chybějící označení bude závodník penalizován trestnými minutami, které se připočítají k výslednému času.

Závodník obdrží **startovní průkaz** před startem a označuje do něho jednotlivé průjezdy kontrolami. Do jednotlivých políček zapisuje kódy kontrol a jejich popis. Je to doklad pro vyhodnocení pořadí závodníků. Používá se průkaz pro klasický OB. Papírová průkazka je větší než u tradičního orientačního běhu. Musí zde totiž být dost místa pro volbu z několika možných řešení na každé kontrole.

Name PAVEL DUDÍK		 ETOC 2014		Used time	
Club / Country CZ		Start number		Penalty time	
		Class		Result	

Station	Time a	Time b	Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Station 1	33	33	F	C	E	Z	A	
Station 2								
Station 3								
Station 4								
Station 5								
Station 6								
Station 7								
Station 8								
Station 9								
Station 10								

Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6
Answer 1	Answer 2	Answer 3	Answer 4	Answer 5	Answer 6

Obr. 2: Startovní průkaz ETOC 2014 Pavel Dudík.. Fotoarchiv MJVM. |

Start a cíl může být v jednom prostoru, nebo tato místa mohou být od sebe vzdálena. Závod je pro závodníka ukončen přejezdem cílové čáry a odevzdáním startovního průkazu rozhodčímu.

České i mezinárodní soutěže se v současné době konají ve třech disciplínách: Závodník absolvuje **klasickou trať** od startu do cíle v daném časovém limitu, postupně navštíví všechna kontrolní stanoviště a vyznačí svoje odpovědi. Hlavním kritériem pro stanovení výsledku závodníka je počet správných odpovědí (bodů). Aby bylo možné rozlišit pořadí závodníků se stejným počtem bodů, jsou součástí závodu ještě tzv. časové kontroly. Na časových kontrolách se závodník nepohybuje, má pevně danou pozici. Obvykle sedí na židli. Dostává pouze mapu s potřebným výřezem orientovaným ve směru pohledu ke shluku lampionů a má na určení správného

lampionu omezený čas. Na časové kontrole může být až šest lampionů, závodník odpovíď buďto vysloví (pomocí uvedených slov anglické hláskovací abecedy) a nebo ukáže na písmeno na deskách s mapou.

Disciplína TempO je složená pouze z časových kontrol. Závodník řeší na několika stanovištích úlohy. Dostane více map, postupně hlásí svoje odpovědi a vyměňuje si mapy. V této disciplíně se nepočítají body, ale pouze čas, včetně penalizací 30 sekund za špatné odpovědi. Na mistrovství světa ve finském Vuokatti v roce 2013 se poprvé objevila disciplína TempO. Do té doby se závodilo pouze na klasické trati.

Štafety jsou týmovou soutěží složenou z klasické trati a TempO části. Každý člen štafety absolvuje nejprve klasickou část a poté jedno nebo více TempO stanovišť.

Existuje také **virtuální verze TempO nazvaná E-Trail-O**, kterou můžou zájemci dělat ze svého počítače. TORUS Cup – seriál on-line TempO závodů vznikl na jaře 2020 po vypuknutí epidemie covid-19 a umožnil soutěžení na dálku.

Současnými sportovními kluby, které se věnují orientačním závodům vozíčkářů, jsou TJ META Praha, Sportovní klub vozíčkářů Praha a Sportovní klub Moravia Brno.

Historie

Myšlenka umožnit orientační sport zdravotně postiženým vznikla v řadě míst přibližně ve stejnou dobu. První závodníci byli často ti, kteří již někdy dříve závodili v některém jiném vozíčkářském sportu. Mezi prvními zájemci o založení OB vozíčkářů a jeho zakladateli byli Švédové. Ve Švédsku je aktivně provozován od roku 1980.

Obr. 4: Kontrola – WTOC 2016, Švédsko, dostupné z: <http://www.trailo.cz/>. Foto Jiří Kalousek. |

Závody u nás začaly v roce 1991 a do roku 2005 se jednalo pouze o závody rychlostního typu. Vlastně šlo o přizpůsobené závody orientačního běhu. Tato varianta orientačních závodů přetrvává dosud, každoročně se konají u nás nejméně dva takové závody – ve Vrchlabí a v Opavě. Od roku 2005 se ale začíná prosazovat disciplína trail orienteering, která je začleněná v IOF (mezinárodní federaci orientačních sportů) a ve které se konají každoročně mistrovství světa a každý sudý rok mistrovství Evropy.

U nás se naši vozičkáři poprvé s mapou setkali 5. 7. 1991 v Bratislavě, kde byl v rámci orientačního běhu Grand Prix Slovakia odstartován první orientační závod vozičkářů v ČSFR. Další proběhl už jako mezinárodní v rámci MS v roce 1991 v Mariánských Lázních. V roce 1994, v rámci světového poháru v Jičíně, se konal ukázkový závod paraplegiků (paraplegie označuje postižení poloviny těla, obvykle dolní poloviny, tj. obou dolních končetin), který organizovalo humanitární sdružení Handicap Zlín.

Trailový orientační běh byl uznán jako oficiální disciplína IOF v roce 1992. Pravidla pro OZ vozičkářů vycházejí z pravidel OB, ale musí tam být zahrnuty charakteristiky OZ vozičkářů. Vůbec první Světový pohár se konal v roce 1999 a v roce 2004 byl nahrazen mistrovstvím světa v trailovém orientačním běhu. Mistrovství Evropy se organizuje od roku 1994. V tomto roce, pod patronací prince Filipa, zorganizovala belgická federace OB v Belgii první evropský šampionát.

Mistrovství světa v Trail-O (World Trail Orienteering Championships – WTOC) bylo poprvé organizováno souběžně s mistrovstvím světa v orientačním běhu (World Orienteering Championships – WOC) v roce 2004. WTOC je otevřeno všem (nutná je nominace reprezentace na úrovni národních federací) bez ohledu na věk, pohlaví nebo fyzické schopnosti. Skládá se ze závodů na klasické trati v kategoriích Open a Paralympic a týmové soutěže, které nahradily od roku 2016 štafety. Od roku 2013 je zařazena disciplína TempO. V současné době existuje i dlouhodobá mezinárodní soutěž – Evropský pohár. Orientační sport zdravotně postižených je součástí mezinárodní federace orientačního běhu a snaží se dostat do pravidelného programu paralympijských her.

V České republice se první pokusy o Ttrail-O konaly v září 2005 (v Praze a ve Vrchlabí). První velké závody byly uspořádány v roce 2006 v Arboretu Nový Dvůr u Opavy. V rámci Grand Prix Silesia proběhly první vícedenní závody. Od roku 2009 se konají pravidelné dlouhodobé soutěže: Pohár a Ranking. V roce 2008 bylo pořadatelství mistrovství světa svěřeno Olomouci. Ve stejném roce se zřizuje pracovní skupina pro Trail-O při ČSOS, vznikají první česká oficiální pravidla Trail-O. Trail-O se začíná pravidelně objevovat v časopise *Orientační běh*.

Medailové úspěchy českých a světových závodníků

V roce 2007 se čeští reprezentanti (vozičkáři Bohuslav Hůlka a Petr Krystek) poprvé účastní WTOC v Kyjevě. Vůbec první medailí, kterou získala česká reprezentace na mistrovství světa, byl bronz smíšeného týmu v kategorii Open ve složení Dudík, Hůlka, Dvorský, Holas, Glabazňová a Forst v roce 2009. Největšími českými úspěchy jsou tituly mistra světa v kategorii Paralympic Jany Košťové v roce 2013 a štafety v kategorii Paralympic ve složení Špidlen, Dudík, Košťová v roce 2017. Mistrem Evropy v TempO se v roce 2016 stal Pavel Kurfürst a evropský mistrovský titul v kategorii Paralympic

získala štafeta ve složení Doležalová, Dudík a Košťová v roce 2018. Dva tituly mistrů světa v letech 2019 a 2022 obdržela štafeta Doležalová, Dudík, Košťová v kategorii Paralympic.

Dalšími významnými českými osobnostmi působícími v Trail-O jsou Libor Forst, který je prvním předsedou sekce Trail-O a autorem softwarových aplikací usnadňujících pořádání závodů používaných nejen v ČR. Bohuslav Hůlka působil jako vedoucí Sportovního klubu vozíčkářů Praha a je propagátorem Trail-O od roku 2005. Tomáš Leštínský je významný autor originálních map pro Trail-O.

Předměty o orientačních závodech pro zdravotně postižené jsou ve sbírce orientačního běhu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Mezi předměty patří: mapy, medaile, mapník a dokumenty o mistrovstvích v České republice, Evropě a na světě.

Zkratky:

OZ – orientační závody

WRE – světový žebříček závodů orientačního běhu

OB – orientační běh

IOF – International Orienteering Federation (Mezinárodní federace orientačního běhu)

ČSFR – Česká a Slovenská federativní republika

MS – mistrovství světa

ME – mistrovství Evropy

ČSOS – Český svaz orientačních sportů

Literatura:

DITTRICHOVI, A. a J. – ŠKAROUPKA, Z. 1993: Orientační závody vozíčkářů. Brno.

ŽEMLÍK, J. – LENHART, Z. – KARVÁNEK, P. ed. 2020: 70 let orienfáku: 1950–2020. Praha.

Internetové zdroje:

Trail orienteering dostupné z: <http://www.trailo.cz/>

Český para sport dostupné z: <https://ceskyparasport.cz/orientacni-zavod/>

Wikipedie otevřená encyklopedie, heslo Trail orienteering dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Trail_orienteering

